

УДК 159.922.2-053.3:316.356.2

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-4\(70\)-2358-2370](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-4(70)-2358-2370)

Савченко Юрій Юрійович кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри освітології та психолого-педагогічних наук Факультету педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0003-3662-2787>

Антипін Євген Борисович кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітології та психолого-педагогічних наук Факультету педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-0371-2498>

Редько Сергій Іванович кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри освітології та психолого-педагогічних наук Факультету педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-6903-2452>

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА КРИЗОВІЙ СІМ'І З ДІТЬМИ РАНЬОГО ВІКУ

Анотація. У статті здійснено ґрунтовний теоретичний аналіз проблеми психологічного супроводу кризових сімей, діяльність яких характеризується станом соціально-психологічної дезадаптації та деструкцією ключових сімейних функцій. Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості випадків емоційної депривації новонароджених та реальної загрози відмови від материнства, що має катастрофічні наслідки для нейрофізіологічного та особистісного розвитку дитини. Автори розкривають зміст вікових криз немовляти через призму принципу природовідповідності, де криза постає не лише як етап трансформації, а й як провідний орієнтир для надання психологічної допомоги.

Особливу увагу в роботі приділено нейрофізіологічним аспектам ранньої депривації. На основі аналізу сучасних досліджень доведено, що відсутність адекватної стимуляції та стабільного емоційного контакту з близьким дорослим у перший рік життя призводить до порушення онтогенетичного розвитку структур головного мозку та виникнення «синдрому госпіталізму». Автори підкреслюють, що якість прив'язаності, сформованої в цей період, є фундаментом для майбутньої соціалізації, здатності до навчання та встановлення близьких стосунків.

Наукова новизна дослідження полягає у розробці та детальному описі авторської типології материнсько-дитячих взаємин у кризових ситуаціях.

Виокремлено шість типів взаємодії: «незалежна мати – незалежна дитина», «гіпервідповідальна мати – маніпулююча дитина», «адаптивна мати – адаптивна дитина», «відторгаюча мати – залежна дитина», «вимоглива мати – тривожна дитина» та специфічний тип «матір-сирота». Встановлено, що лише адаптивний тип (близько 5% випадків) забезпечує формування безпечної прив'язаності, тоді як інші типи потребують диференційованої психологічної корекції.

У статті також проаналізовано психологічний стан матерів, які перебувають у кризі відмови, виявлено зв'язок між відсутністю образу дитини у свідомості жінки та її власним деструктивним дитячим досвідом. Обґрунтовано систему методів психологічного супроводу, спрямованих на профілактику відмов від дитини та формування позитивного материнства. Описано ефективні техніки: від роботи з «внутрішньою дитиною» методом трансактного аналізу до специфічних методик підтримки материнської поведінки та спільної ігрової діяльності. Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання соціальними психологами та фахівцями центрів підтримки сім'ї для збереження цілісності сімейної системи та забезпечення психічного здоров'я немовлят.

Ключові слова: кризова сім'я, материнство, немовля, емоційна депривація, прив'язаність, відмова від дитини.

Savchenko Yuriy Candidate of Psychology Sciences, Associate Professor of Departments of Educology and Psychological and Pedagogical Sciences of the Faculty of Pedagogical Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0003-3662-2787>

Antypin Yevhen Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Departments of Educology and Psychological and Pedagogical Sciences of the Faculty of Pedagogical Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-0371-2498>

Redko Serhii Candidate of Psychology Sciences, Associate Professor of the Departments of Educology and Psychological and Pedagogical Sciences of the Faculty of Pedagogical Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-6903-2452>

SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE TO A FAMILY IN CRISIS WITH EARLY AGE CHILDREN

Abstract. The article provides a thorough theoretical analysis of the problem of psychological support for crisis families, whose activities are characterized by a state of socio-psychological maladjustment and the destruction of key family functions. The

relevance of the study is due to the increasing number of cases of emotional deprivation of newborns and the real threat of abandonment of motherhood, which has catastrophic consequences for the neurophysiological and personal development of the child. The authors reveal the content of age-related crises in infants through the prism of the principle of naturalness, where the crisis is not only a stage of transformation but also a guiding principle for providing psychological assistance.

Particular attention is paid to the neurophysiological aspects of early deprivation. Based on modern research, it has been shown that a lack of adequate stimulation and stable emotional contact with a close adult in the first year of life disrupts the ontogenetic development of brain structures and leads to the emergence of «hospitalism syndrome». The authors emphasize that the quality of attachment formed during this period is the foundation for future socialization, learning, and the establishment of close relationships.

The study's scientific novelty lies in the development and detailed description of the author's typology of mother-child relationships in crisis situations. Six types of interaction are distinguished: «independent mother – independent child», «hyper-responsible mother – manipulative child», «adaptive mother – adaptive child», «rejecting mother – dependent child», «demanding mother – anxious child», and the specific type of «orphan mother». It has been established that only the adaptive type (about 5% of cases) ensures the formation of secure attachment, while other types require differentiated psychological correction.

The article also analyzes the psychological state of mothers who are in a crisis of abandonment, revealing a connection between the absence of an image of a child in a woman's mind and her own destructive childhood experiences. A system of psychological support methods aimed at preventing child abandonment and forming positive motherhood has been substantiated. Effective techniques are described: from working with the «inner child» using the transactional analysis method to specific methods of supporting maternal behavior and joint play activities. The practical significance of the results lies in their potential use by social psychologists and specialists from family support centers to preserve the integrity of the family system and ensure the mental health of infants.

Keywords: crisis family, motherhood, infant, emotional deprivation, attachment, child abandonment.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації суспільства особливої гостроти набуває проблема збереження інституту сім'ї та забезпечення належних умов для раннього розвитку дитини. Зростання кількості сімей, що перебувають у ситуації соціально-психологічної дезадаптації (кризових сімей), створює загрозу для фізичного та психічного здоров'я підростаючого покоління. Найбільш критичним виявом такої кризи є відмова від виконання батьківських функцій, що призводить до глибокої депривації дитини та незворотних змін у її нейрофізіологічному та особистісному розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання материнсько-дитячої взаємодії та наслідків ранньої депривації вивчалися такими класиками та сучасними дослідниками, як Дж. Боулбі, Р. Шпіц, Т. Філд та ін. Ними доведено, що якість прив'язаності, сформованої на першому році життя, є фундаментом для подальшої соціалізації людини.

Більшість авторів розглядають материнство не лише як біологічну функцію, а як складну психологічну структуру. Нероба М. та Кирилова Д. аналізують материнство крізь призму життєвих смислів жінки, вони підкреслюють, що готовність до материнства є інтегративним утворенням, яке визначає особистісну зрілість. Дегтяренко Т. та Буряк М. додають психофізіологічний аспект, вказуючи на нерозривний зв'язок між тілесними процесами та психічним станом жінки.

Дослідження акцентують увагу на тому, що материнство — це динамічний процес, який починається задовго до пологів. Проскурняк О. виокремлює конкретні етапи становлення материнської сфери. Перун М. пропонує типологію емоційного ставлення, що допомагає діагностувати можливі відхилення у стосунках «мати-дитина» на ранніх етапах. Гасюк М. наголошує на важливості вікових особливостей (наприклад, різниця між психологічним супроводом юних матерів та жінок пізнього репродуктивного віку). Поліщук В. у своїх працях розглядає сімейну психологію та кризовий розвиток як контекст, у якому формується особистість дитини.

Важливою частиною списку є праці, присвячені кризовим станам та девіантному материнству. Шкраб'юк В. та J. Condon аналізують психологічні наслідки відмови від дитини, вказуючи на глибокі психологічні травми жінок. Пасічник І. піднімає гостру тему профілактики жорстокого поводження з дитиною ще в пренатальний період. Савченко Ю. та ін. доводять, що вияв емоцій є критичним фактором психічного здоров'я дитини в ранньому віці, що перегукується з теорією «емоційної доступності» R. Emde.

Водночас, концептуальні засади психологічного супроводу жінок у кризових ситуаціях та типологія деструктивних взаємин у парах «мати-дитина» потребують подальшого детального вивчення та систематизації.

Мета статті полягає у теоретичному аналізі змісту вікових криз немовляти в умовах сімейного неблагополуччя, виокремленні типології материнсько-дитячих взаємин у кризових сім'ях та обґрунтуванні методів психологічного супроводу для формування безпечної прив'язаності та збереження цілісності сімейної системи.

Виклад основного матеріалу. У руслі принципу природовідповідності зміст вікових криз – це структурований симптомокомплекс переживань (від «жити», «проживати»), який, позначаючи конкретні особистісні трансформації на життєвих етапах, є провідним пізнавальним орієнтиром місцеперебування людини в системі вікового розвитку і водночас базовою умовою її психоло-

гічного супроводу, наприклад, у кризових, екстремальних чи надзвичайних ситуаціях [10, с. 422]. Під кризовою сім'єю зазвичай розуміють сім'ю, яка знаходиться у ситуації соціально-психологічної дезадаптації, що спричиняє неможливість виконання однієї чи декількох власних функцій.

До основних функцій сім'ї ми відносимо господарсько-побутову, емоційну, виховну або батьківську, сексуально-еротичну та функцію духовного спілкування і первинного соціального контролю [11]. Виховна функція забезпечує турботу про дітей та їх соціалізацію. Передбачається, що в її реалізації мають брати участь обоє з батьків. Насправді, кризова сім'я здебільшого є неповною та складається з матері, дитини і, можливо, батьківської сім'ї матері. Крайніми формами вияву сімейної кризи можуть виступати емоційна депривація дитини, відмова матері від виконання батьківських функцій та від виховання дитини.

Зазвичай, народження дитини призводить до нормативної кризи сімейних стосунків. У неблагополучній сім'ї, при суттєвих матеріальних проблемах, конфліктній ситуації або у випадках неприйняття дитини матір'ю, у дитини внаслідок соціально-емоційного ризику можуть виникнути порушення розвитку, у крайньому варіанті в форматі «синдрому госпіталізму». Порушення взаємодії поміж близькими дорослими та дитиною призводить до викривлення соціально-емоційного розвитку у періоді немовля та ранньому дитинстві, а у процесі подальшого розвитку – до труднощів у навчанні та розвитку, у встановленні близьких контактів у дошкільному та шкільному віці [11].

У ситуаціях реальної відмови від дитини наслідки для її розвитку можна назвати трагічними. Сучасні дослідження свідчать, що при відсутності постійного близького дорослого до кінця першого півріччя у малюка спостерігається відставання по всіх параметрах розвитку, а якщо дитина знаходиться в інституціональних закладах більше двох років після народження, то її соціально-емоційний та особистісний розвиток набуває принципово інших рис у порівнянні з дитиною, яка зростає у сім'ї [14].

У сучасній психологічній науці найадекватнішим при вивченні розвитку емоційного благополуччя дитини раннього віку виступає системний підхід, за яким мати і дитина, які впливають одна на одну, являють собою сімейну систему [5].

Численні дослідження батьківсько-дитячої взаємодії засвідчують, що у ситуаціях благополучного материнства, яке залежить від багатьох факторів, як повна сім'я, достатній рівень доходу, стан здоров'я дитини, досвід власного дитинства матері зазвичай адекватно взаємодіють з власними дітьми [6; 13; 15].

В умовах психологічної кризи, коли сім'я переживає проблеми соціальної адаптації, знаходиться у нестабільній матеріальній ситуації, виникає загроза для фізичного та психічного здоров'я дитини. Так, дитина може страждати від нестачі поживних речовин, недотримання санітарно-гігієнічних норм, а також від соціально-емоційної депривації, яка може нанести шкоду її психічному здоров'ю. Відомо, що якщо мати змушена вирішувати матеріальні та соціальні

проблеми, вона менш чутлива до сигналів дитини, і це може спричиняти ситуації психологічного відторгнення та зневаги до потреб дитини [12; 17].

Навіть у ситуаціях зовнішнього соціального та матеріального благополуччя психологічне відторгнення дитини матір'ю призводить до виникнення у неї психосоматичних захворювань, що було виявлено при вивченні стану здоров'я у небажаних дітей. Діти, які покинуті матерями одразу після народження, змушені провести перші тижні, а подекуди й місяці у лікарні, де не передбачений персонал, який би займався їх індивідуальним розвитком. Дані діти позбавлені взаємодії з близькими дорослими, атмосфери любові та дбайливого ставлення до їх потреб [5; 12].

Нейрофізіологічні наслідки депривації у ранньому віці виявляються у недостатньому розвитку різноманітних структур головного мозку. Мозок немовляти, який розвивається у звичайних сімейних умовах, отримує багато нової інформації, що призводить до збільшення його маси у 2 рази до 3-4 місяців, та в 3 рази – до 1-го року. Ускладнення структури головного мозку важливе для подальшого інтелектуального, емоційного та поведінкового розвитку дитини. При відсутності адекватної стимуляції порушується хід онтогенетичного розвитку [2; 6; 20].

В останні часи особливо активно досліджується важливість емоційного досвіду, отриманого у перші місяці життя. У першій рік життя у дитини формується емоційна прив'язаність до близького дорослого, яка забезпечує відчуття безпеки, теплоти, комфорту, що є важливим для виживання та розвитку немовля [12; 15]. За сучасними даними, якість прив'язаності, сформованої на першому році життя, впливає на можливості довіри до інших людей, здатності до підтримки інтересу та навчання у майбутньому.

Формування небезпечної або дезорганізованої прив'язаності призводить у майбутньому до труднощів у адаптації до колективу, труднощів навчання, проблемам у створенні та встановленні близьких стосунків та їх підтримці. Дані наслідки потенційно небезпечні як для психічного так й фізичного здоров'я дитини [7].

Таким чином, проживання дитини перших років життя у кризові сім'ї може призвести до порушень прив'язаності з близькими дорослими, до ризику виникнення відхилень у формуванні особистості дитини.

У ситуації реальної відмови від дитини, при її інституціоналізації, ризик порушення її психічного здоров'я збільшується. За деякими даними, лише 30 % вихованців сирітських закладів можуть успішно адаптуватися до життя у суспільстві, решта дотримується асоціального способу життя, стає членами девіантних угруповань. Відповідно, важливу роль в емоційному благополуччі людини впродовж життя займає наявність близьких, значущих стосунків у дитинстві, які можливі лише в умовах психологічно благополучної сім'ї [14].

Для ефективної та успішної роботи по профілактиці відмов від новонароджених дітей необхідне розуміння не лише наслідків ситуації відмови, а й усього комплексу соціально-психологічних причин ситуації відмови від материнства.

Виходячи з даних західних досліджень, основними причинами відмови від новонароджених дітей є наступні фактори: низький прибуток, низький освітній рівень, самотність та відсутність підтримки, небажана вагітність, вік матері до 18 років, завищений рівень домагань в освітній та професійній сферах. Окрім зазначеного, негативний вплив на майбутнє материнство дівчинки здійснюють низький рівень матеріального прибутку, низький культурний, соціальний та освітній рівень батьківської сім'ї [19].

Аналізуючи психологічні уявлення матерів, які відмовляються від новонароджених дітей, дослідники з'ясували, що під час вагітності в їх уявленнях про майбутнє відсутній образ дитини. Вони не уявляють власне життя разом із дитиною. У випадках, якщо ж вони і уявляли власне майбутнє у форматі «матері з дитиною», то в них виникали неприємні переживання, які призводили до придушення даних уявлень. Таким чином, у площині світу жінку, яка планує відмову від дитини, відсутній образ даної дитини [4].

У зарубіжних дослідженнях, було з'ясовано, що криза відмови виступає для жінки стресом, який спричиняє психологічні та психоматичні порушення. Дослідження психологічного статусу матерів, які відмовилися від власних дітей декілька років потому, свідчило про те, що інтенсивність депресії, гніву та почуття провини під час відмови від дитини та через декілька років не знижується з часом, а почуття гніву навіть збільшується у 67 % опитаних. Усі жінки стверджували, що вони були змушені ховати та придушувати власні почуття під час відмови [16].

Наведені дані дозволяють припустити, що саме відмова від дитини є причиною психосоматичних порушень, депресії та підвищеної тривожності. Це також підтверджується дослідженнями Т. Філда, у якому підкреслюється, що прийняття рішення про возз'єднання з дитиною та його реалізація покращують психосоматичний стан жінки. У його роботі також порівнювався емоційний стан матерів, які відмовилися від дітей, але змінивши власне рішення возз'єдналися з дитиною через 20-40 днів, з емоційним станом тих, то відмовився від дитини та очікував даного возз'єднання. З'ясувалося, що матері цих двох груп за психічним станом не мають відмінностей, тобто, лише одна зміна рішення матері в бік того, щоб виховувати власну новонароджену дитину, вже сприяє покращенню її емоційного стану [18].

Материнсько-дитяча взаємодія після пережитої загрози відмови від дитини багато у чому залежить від уміння матері встановлювати довірливі стосунки, наявності в неї образ у минулому, довіри до світу, досвіду власних дитячо-

батьківських стосунків, підтримуючого соціального оточення та ступеню соціальної адаптації.

Можна виокремити 6 основних типів материнсько-дитячих взаємин [2; 8; 11]:

1. Незалежна мати – незалежна дитина. В даній парі мати добре виконує власні обов'язки, але ставиться до дитини формально. Вона швидко навчається виконувати дані обов'язки, але не може встановлювати та підтримувати емоційний контакт з дитиною та швидко розвивати емоційні зв'язки. Здебільшого, після пережитої загрози відмови дитина спочатку сприймається даною матір'ю, як джерело подразнення. До того, у матері не виникає довіри до дитини впродовж раннього віку. Тобто мати сприймає дитину, як об'єкт маніпуляцій – сповивання, годування й інше.

Досить часто дані матері самі виховувалися в умовах емоційного відторгнення суворими, авторитарними батьками. Здебільшого вони досить розумні та незалежні, а тривожний особистісний досвід власного дитинства призводить до неможливості створення близьких довірливих стосунків.

У такій парі емоційний контакт поміж матір'ю та дитиною встановлюється доволі тривалий час, зазвичай дитина формує унікаючу небезпечну прив'язаність. У таких сім'ях, як правило, відбувається рецидив кризи прийняття дитини у підлітковому віці.

2. Гіпервідповідальна матір – маніпулююча дитина. У зв'язку з власною гіпервідповідальністю мати постійно відчуває власну провину за недостатньо добру турботу про дитину. На даному тлі відбувається «розчинення» у дитині, досить часто неконструктивне. Спостерігається потужна тривога та відкрита гіперопіка, або виховання за типом «кумир сім'ї», що може призводити до неадекватної оцінки можливостей дитини та її дезадаптації.

Жінки з даним типом материнсько-дитячих взаємин мають високий рівень відповідальності, досить часто вони опиняються у кризовій ситуації, так як не мають сил для боротьби з обставинами. Зазвичай у батьківській сім'ї до них висувалися достатньо високі вимоги, або передбачалося, що вони мають відповідати певним завищеним батьківським уявленням. Вони не мали можливостей для прийняття самостійних рішень, переживали труднощі з цілепокладанням.

Діти досить часто маніпулюють даними матерями, користуючись їх безпосередністю, привертають до себе увагу будь якими засобами, особливо у присутності сторонніх, значущих до матері, людей. Як правило, вони формують дезорганізований або небезпечний амбівалентний тип прив'язаності.

3. Адаптивна матір – адаптивна дитина. У матері сформована відносно адаптивна особистість. Після перенесеної кризи у таких матерів відбувається усвідомлення мати дитину і взаємини розвиваються конструктивно, можливо з дещо підсиленням переживанням тривоги. Поміж матір'ю та дитиною достатньо швидко формується емоційний контакт. Даний тип розвитку взаємостосунків можливий, коли дитина виступає для матері ресурсом після, наприклад,

переживання втрати або інших важких життєвих обставин, за умов відносно адаптивної особистості у матері.

Сімейна історія у даних матерів зазвичай позитивна, вони виростають у повних, благополучних сім'ях.

У дітей спостерігається достатньо адаптивна поведінка, вони можуть встановлювати близькі стосунки, легко адаптуються у соціальному середовищі, добре розвиваються та навчаються. Даний тип материнсько-дитячих взаємин найчастіше формує безпечний тип прив'язаності.

4. Відторгаюча матір – залежна дитина. За умови збереження формально непоганих стосунків дитина не приймається. Досить часто збереження сім'ї або дитини у сім'ї відбувається під тиском суспільної думки або інших обставин. Зазвичай, даний тип взаємин можна спостерігати у малолітніх матерів. Основну частину виховання та піклування за дитиною вони передають іншим людям, не завжди знайомим. З їх боку може виявлятися агресивне або жорстоке ставлення до дитини. У даних матерів чималий відсоток вилучень у зв'язку із загрозою небезпеки для життя та здоров'я дитини.

Матері з даним типом материнсько-дитячих взаємин досить часто самі виховувалися у неповних сім'ях, у яких була велика частка конкурентної взаємодії поміж матір'ю та донькою. Матір і донька не довіряли одна одній, як правило матір характеризується нестійкою заниженою та неадекватною самооцінкою.

У дітей часто спостерігається незалежний тип поведінки, який супроводжується нерозумінням власного емоційного стану, дезадаптацією у суспільстві. Зазвичай у них формується дезадаптивний тип прив'язаності.

5. Вимоглива матір – тривожна дитина. Матері з високим рівнем вимог до дитини застосовують суворий авторитарний підхід до її виховання. Вони чекають від дитини вдячності за те, що вони не залишили її у пологовому будинку. Дані жінки відрізняються егоцентричними характеристиками особистості і, насамперед, орієнтовані на себе, та на власні потреби.

Діти у таких сім'ях виростають тривожними, погано усвідомлюють власні емоції. Вони з утрудненням формують довіру, так як розуміють, що найближче оточення не виявляє інтересу до їх реальних почуттів, або виявляють багато протестних реакцій чи суперництва у стосунках з батьками. Найчастіше, у таких дітей формується небезпечний амбівалентний тип прив'язаності.

6. Матір – сирота. У зв'язку з тим, що у досвіді жінки, які самі виховувалися у закладах, скоріш за все не було моделі сім'ї та материнства, ризик відмови від дитини в них великий у будь-якому віці. Вони не спираються на себе та на власну подружню сім'ю, оскільки вважають, що дитина є більш захищеною у дитячому будинку, відштовхуючись від власного дитячого досвіду. У ситуації не підтримуваного материнства вони частіше за інших звертаються до професіоналів (лікарів, педагогів, психологів) та надають перевагу знаходженню

разом з дитиною у громадських місцях, наприклад, в умовах лікарні, щоб мати постійну підтримку та можливість спілкування із спеціалістами.

Діти таких матерів можуть формувати різноманітні типи особистості, досить часто мають небезпечну прив'язаність унікаючого або амбівалентного типів.

Аналіз досліджень свідчить про те, що найсприятливіша взаємодія формується лише у адаптивного типу матері і дитини. Дані пари зустрічаються приблизно у 5 % випадків [16; 18; 20]. У зв'язку з цим стає зрозумілим, наскільки важливо своєчасна робота з формування прив'язаності матері та дитини у кризовій ситуації.

При соціально-психологічному супроводі сімей, які пережили кризову ситуацію, з метою профілактики рецидиву відмови від дитини важливо спрямовувати увагу на формування прив'язаності поміж матір'ю і дитиною та створенню позитивного образу материнства. З цією метою можуть використовуватися наступні психологічні техніки:

1. Методика підтримки материнської поведінки жінки для формування позитивного образу материнства. Дана методика дозволяє навчати матір розумінню сигналів дитини та способів реагування на них.

2. Спільне з матір'ю оцінювання навичок, яких досягнула у своєму розвитку дитина. Матір, таким чином отримує можливість виявляти гордість за власну дитину, що є одним із компонентів материнського почуття. Оцінювання відбувається при кожному відвідуванні фахівця, не менше одного разу на тиждень.

3. Навчання спільним розвиваючим та емоційно-тонізуючим іграм, які сприяють спільним емоційним переживанням та формуванню безпечної прив'язаності. Особлива увага приділяється іграм, які передбачають тілесний контакт.

4. Спільний з матір'ю перегляд фотографій дитини у динаміці. Під час цього акцентується увага на тому, як вона проявляє власні емоції, як вона виросла, як схожа на батьків і т.д.

5. Робота із «внутрішньою дитиною» за методом трансактного аналізу. Відновлення та прийняття матір'ю власного дитячого досвіду, прийняття власної історії життя.

6. Встановлення адекватного режиму дня для розподілу енергії матері, особливо після пологів та при наявності супутніх соматичних захворювань.

7. Етапна підтримка материнських досягнень, а саме, уміння зберігати стабільність у сім'ї, справлятися з власними емоційними станами та перерозподіляти сили в інтересах дитини.

Висновки. У ході теоретичного аналізу проблеми психологічного супроводу кризових сімей та профілактики відмови від материнства було встановлено, що кризовою є сім'я, яка перебуває у стані соціально-психологічної дезадаптації, що унеможливорює виконання її базових функцій (господарської, емоційної,

виховної тощо). Особливу загрозу становить деструкція виховної функції, яка в крайніх формах призводить до емоційної депривації дитини або повної відмови від неї. Доведено, що відсутність стабільного емоційного контакту з близьким дорослим у перші роки життя має трагічні наслідки: від затримки нейрофізіологічного розвитку мозку та «синдрому госпіталізму» до формування дезорганізованої прив'язаності.

Таким чином, робота по формуванню прив'язаності та конструктивної взаємодії з дитиною спрямована на розвиток і підтримку почуття материнства та гордості за дитину, а також на навчання розвиваючим іграм, проробку власної сімейної історії жінки та формування здорового способу життя.

Література:

1. Гасюк М. Врахування вікових особливостей породіль при наданні консультативної допомоги психологом у перинатальному закладі. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Випуск 41. Серія: психологічні науки: Збірник наукових праць у 2-х т. Чернівці: ЧОПУ, 2006. Вип. 41. Том 1. С. 53–56.
2. Гошовська Д.Т. Перинатальна психологія і психологічний супровід материнства. Луцьк: Вежа, 2015. 172с. 7.
3. Дегтяренко Т. В., Буряк М.Г. Психофізіологічні аспекти феноменології материнства. Інтегративна антропологія : міжнар. мед.-філософ. журн. Одес. держ. мед. ун-т. Одеса, 2016. № 1. С. 69-73. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ia_2016_1_16
4. Кирилова Д. С. Психологічна готовність до материнства в структурі життєвих смислів жінки: теоретико-методологічний аналіз Психологія: реальність і перспективи : зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. Рівне, 2017. Вип.8. С. 101-104. http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2017_8_25
5. Козир М.В., Савченко Ю.Ю. Соціально-психологічні фактори та умови формування відповідального батьківства "Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка" (41(1)). - 2024. с. 77-83. ISSN 2412-2009
6. Нероба М. В. Материнство як психологічний феномен Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. пр. Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, Благод. фонд ім. Антона Макаренка. Київ, 2015. Вип. 3/4. С. 90-93. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2015_3-4_21
7. Пасічник І. Сучасні шляхи профілактики жорстокого поводження з дитиною впродовж пренатального періоду. Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей. 2014. С. 701–703.
8. Перун М. Б. Типологія емоційного ставлення жінок до материнства Практична психологія та соціальна робота. 2011. № 6. С. 11-16
9. Проскурняк О. П. Чинники та етапи становлення материнства Практична психологія та соціальна робота. 2007. № 3. С. 13-16.
10. Поліщук В.М. Віковий кризовий розвиток людини: від народження до дорослості: навчальний посібник. Суми: ПФ «Видавництво «Університетська книга», 2020. 459 с.
11. Поліщук В.М., Ільїна Н.М., Поліщук С.А., Савченко Ю.Ю., Мисник С. О., Рябко Ю.В., Шейко Г.Д. (2021). Психологія сім'ї. Університетська книга. ISBN 978-966-680-985-1
12. Савченко Ю.Ю., Антипін Є.Б., Редько С.І. Вияв емоцій як фактор психічного здоров'я дитини у ранньому віці «Наукові інновації та передові технології» 3 (55). - 2026. с. 2695-2707. ISSN 2786-5274

13. Хартман О. Ю. Психологічні чинники становлення відповідальності батьків за розвиток дитини дошкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: [спец.] 19.00.07 "Пед. та вік. психологія" / Хартман Олена Юріївна ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, [Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України]. — Х., 2010. — 20 с
14. Шкраб'юк В.С. Відмова від материнства як психологічна проблема. Теоретичні та прикладні проблеми психології, № 3 (32). – 2013. С. 317-321.
15. Ainsworth M.D., Bowlby J. An etiological approach to personality development//Amer. Psychol, 1991, V 46, p 331-341.
16. Condon J.T. Psychological disability in women who relinquish a baby for adoption. Medical Journal Australia – 1986. Feb 3;144(3):117-9. doi: 10.5694/j.1326-5377.1986.tb112233.x.
17. Emde R. Emotionally availability: A reciprocal reward system for infants and parents with implications for prevention of psychological disorders // Parent-infant relationships / Ed. By P.M. Taylor. Orlando, FL:Grune&Stratton, 1980. P.87-115.
18. Field T. Infancy. Cambridge; Massachusetts: Harvard Univ.Press, 1990.
19. Psychological aspects of a first pregnancy and early postnatal adaptation / P. M. Shereshefsky, J. J. Yarrow (ed.). N. Y., 1973.
20. Schore A. The effects of early relational trauma on right brain development, affect regulation, and infant mental health // Infant Mental Health Journal. 22, 201-69. 2001.

References:

1. Hasiuk M. (2006) Vrakhuvannia vikovykh osoblyvostei porodil pry nadanni konsultatsiinoi dopomohy psykholohom u perynatalnomu zakladi [Taking into account the age characteristics of parturient women when providing consulting assistance by a psychologist in a perinatal institution]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka - Bulletin of Chernihiv State Pedagogical University named after T. G. Shevchenko*. 41, 53–56 [in Ukrainian].
2. Hoshovska D.T. (2015) Perynatalna psykholohiia i psykholohichni suprovid materynstva [*Perinatal Psychology and Psychological Support of Motherhood*]. Lutsk: Vezha [in Ukrainian].
3. Dehtiarenko T. V., Buriak M.H. (2016) Psykhofiziologichni aspekty fenomenolohii materynstva [Psychophysiological Aspects of the Phenomenology of Motherhood]. *Intehratyvna antropolohiia : mizhnar. med.-filosof. zhurn. Odes. derzh. med. un-t - Integrative Anthropology: International Medical and Philosophical Journal*. 1, 69-73 [in Ukrainian].
4. Kyrylova D. S. (2017) Psykhologichna hotovnist do materynstva v strukturi zhyttievykh smysliv zhinky: teoretyko-metodologichni analiz [Psychological readiness for motherhood in the structure of women's life meanings: theoretical and methodological analysis] *Psykholohiia: realnist i perspektyvy : zb. nauk. pr. - Psychology: reality and prospects: collection of scientific works*. 8, 101-104. [in Ukrainian]
5. Kozyr M.V., Savchenko Yu.Yu. (2024) Sotsialno-psykhologichni faktory ta umovy formuvannia vidpovidalnoho batkivstva [Socio-psychological factors and conditions for the formation of responsible parenthood] *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Psykhologhiia. Pedahohika - Pedagogical education: theory and practice. Psychology. Pedagogy*. 41(1), 77-83. [in Ukrainian]
6. Neroba M. V. (2015) Materynstvo yak psykholohichni fenomen [Motherhood as a psychological phenomenon] *Pedahohichni protsesy: teoriia i praktyka : zb. nauk. pr. - Pedagogical process: theory and practice: collection of scientific works*. 3/4, 90-93. [in Ukrainian]
7. Pasichnyk I. (2014) Suchasni shliakhy profilaktyky zhorstokoho povodzhennia z dytynoiu vprodovzh prenatalnoho period [Modern ways of preventing child abuse during the prenatal period]. *Dytynstvo bez nasyllia: suspilstvo, shkola i simia na zakhysti prav ditei - Childhood without violence: society, school and family in the protection of children's rights*. 701–703. [in Ukrainian]
8. Perun M. B. (2007) Typolohiia emotsiinoho stavlennia zhynok do materynstva [Typology of women's emotional attitude to motherhood]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota - Practical psychology and social work*. 6, 11-16 [in Ukrainian]

9. Proskurniak O. P. (2007) Chynnyky ta etapy stanovlennia materynstva [Factors and stages of motherhood] *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota - Practical psychology and social work*. 3, 13-16. [in Ukrainian]
10. Polishchuk V.M. (2020) Vikovy kryzovy rozvytok liudyny: vid narodzhennia do doroslости: navchalnyi posibnyk [Age-related crisis of human development: from birth to adulthood: a textbook]. Sumy: PF «Vydavnytstvo «Universytetska knyha». [in Ukrainian].
11. Polishchuk V.M., Ilina N.M., Polishchuk S.A., Savchenko Yu.Yu., Mysnyk S. O., Riabko Yu.V., Sheiko H.D. (2021). Psykholohiia sim`i. Universytetska knyha [Family psychology. University book]. [in Ukrainian]
12. Savchenko Yu.Yu., Antypin Ye.B., Redko S.I. (2026) Vyiv emotsii yak faktor psykhychnoho zdorovia dytyny u rannomu vitsi [Expression of emotions as a factor of mental health of a child at an early age] *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii - Scientific innovations and advanced technologies*. 3 (55), 2695-2707. [in Ukrainian]
13. Khartman O. Yu. (2010) Psykholohichni chynnyky stanovlennia vidpovidalnosti batkiv za rozvytok dytyny doshkilnoho viku : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. psykhol. nauk : [spets.] 19.00.07 "Ped. ta vik. psykholohiia" [Psychological factors of formation of responsibility of parents for development of a child of preschool age: author's abstract. dissertation for the degree of candidate of psychological sciences: [special] 19.00.07 "Pedagogical and age psychology"]. Kharkiv. [in Ukrainian]
14. Shkrabiuk V.S. (2013) Vidmova vid materynstva yak psykholohichna problema [Refusal of motherhood as a psychological problem]. *Teoretychni ta prykladni problemy psykholohii - Theoretical and applied problems of psychology*, 3 (32), 317-321. [in Ukrainian]
15. Ainsworth M.D., Bowlby J. (1991) *An etiological approach to personality development*. *Amer.Psychol*, 46, 331-341. [in English]
16. Condon J.T. (1986) Psychological disability in women who relinquish a baby for adoption. *Medical Journal Australia*. 144(3). doi: 10.5694/j.1326-5377.1986.tb112233.x. [in English]
17. Emde R. (1980) Emotional availability: A reciprocal reward system for infants and parents with implications for prevention of psychological disorders. *Parent-infant relationships*, Ed. By P.M. Taylor. Orlando, FL: Grune & Stratton, 87-115. [in English]
18. Field T. (1990) *Infancy*. Cambridge; Massachusetts: Harvard Univ. Press. [in English]
19. P. M. Shereshefsky, J. J. Yarrow (ed.) (1973) *Psychological aspects of a first pregnancy and early postnatal adaptation*. N. Y.. [in English]
20. Schore A. (2001) The effects of early relational trauma on right brain development, affect regulation, and infant mental health. *Infant Mental Health Journal*. 22, 201-69. [in English]

Дата першого надходження статті до видання: 11.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.04.2026